

XVI-XVII. YÜZYILDA FİLİBE VE HASKÖY KAZALARINDAKİ KIPTİLER (ROMANLAR)

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ali CENGİZ¹

ÖZET

Romanlar, her bölgede farklı isimlerle anılmıştır. Osmanlı Devleti, toplumunun bir parçası olan Romanlar için “Çingene” veya “Kıpti” ifadesini yaygın olarak kullanmıştır. Osmanlı Devleti’ndeki Kıptilerle ilgili ilk bilgiler, maliye teşkilatında vergi verenlerin kaydedildiği tahrir defterlerinde bulunmaktadır. Bu konudaki ilk detaylı kayıtlar 1523 tarihli Rumeli Eyaletine ait tahrir defteridir. Bu kayıtlarda, Kıptilerin hane sayıları, ödedikleri cizyelerle birlikte bunların sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilgiler mevcuttur. Osmanlı Devleti bünyesinde geniş coğrafi bölgeye yayılmış olan Kıptilerle ilgili dönem dönem hukuki düzenlemeler yapılmış, XVI. yüzyılda Rumeli topraklarında yaşayan Kıptilerin hukuki, mali ve askeri işlerini düzenlemek amacıyla da merkezi Kırkkilise olan Çingene Sancağı kurulmuştur.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Kıptiler, Rumeli’nin 90 kadılığında 383 topluluk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rumeli’deki Kıptilerin yoğun olarak yaşadıkları yerler arasında Edirne’nin kazaları da vardır. Bunlar arasında Filibe ve Hasköy kazaları da bulunmaktadır. Bu çalışmamızda birbirine yakın coğrafi bölgede olmalarından dolayı bu iki kaza seçilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından Edirne’nin fethinden hemen sonra alınan Filibe, XV. yüzyılın ilk yarısında yeniden imar edilerek Anadolu’dan getirilen Türk aileleri yerleştirilerek Rumeli Beylerbeyi’nin merkezi haline gelmiştir. Edirne’den Filibe’ye giden ana yol üzerinde yer alması sebebiyle kısa zamanda gelişme gösteren Hasköy, Rumeli Eyaletinin Çirmen sancağına bağlı bir kaza merkezi olmuştur.

Bu çalışma ile 120 ve 370 numaralı Tapu Tahrir kayıtları esas olmak üzere dönem içerisindeki diğer tahrir kayıtları ve arşiv verileri dikkate alınarak Filibe ve Hasköy’deki Kıptilerin XVI-XVII. yüzyıldaki nüfusu ile sosyo-ekonomik durumları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Filibe, Hasköy, Roman, Kıpti

¹ Trakya Ün., Roman Dili ve Kült. Arařt. Enst., ORCID ID: 0000-0001-9175-4737, hasancengiz@trakya.edu.tr
Arařtırma Makalesi/Research Article, Geliř Tarihi/Received: 30/08/2023–Kabul Tarihi/Accepted: 02/10/2023

GYPSIES (ROMANS) IN FİLİBE (PLOVDIV) AND HASKÖY (HASKOVA) IN THE 16-17TH CENTURY

Assist. Prof. Hasan Ali CENGİZ

ABSTRACT

The Roma were called by different names in each region. The Ottoman State widely used the term “Gypsy” and “Coptic” for the Roma who were a part of its society. The first information about the Copts in the Ottoman Empire can be found in the tahrir registers, where taxpayers in the finance organization were recorded. The first detailed records on this subject are the cadastral register of the Rumelian province dated 1523. From these records, we can get an idea about the number of Copts’ households and their socio-economic structure, along with the tax they paid. In the Ottoman Empire, legal arrangements were made from time to time regarding the Copts who were spread over a wide geographical area, and in the 16th century, the Gypsy Sanjak, whose center was Kırkkilise, was established in order to regulate the legal, financial and military affairs of the Copts living in Rumelia.

In the first half of the 16th century, the Copts continued their existence as 383 communities under Rumelia’s 90 judgeships. Among the places where the Copts in Rumeli live intensely, there are also the districts of Edirne. Among these are the Filibe and Hasköy districts. In this study, these two districts were chosen because they are in close geographical regions to each other. Filibe, which was taken by the Ottoman Empire right after the conquest of Edirne, was reconstructed in the first half of the 15th century and became the center of the Rumelian governorship by placing the Turkish families brought from Anatolia. Hasköy, which has developed in a short time due to its location on the main road from Edirne to Filibe, has become a district center of the Çirmen sanjak of the Rumeli province.

With this study, taking into account the other tahrir records and archival data during the period, based on the Tapu Tahrir records numbered 120 and 370, the Copts in Filibe and Hasköy in the 16th-17th. century population and their social-economic status will be revealed.

Keywords: Ottoman Empire, Filibe, Hasköy, Gypsy, Coptic.

GİRİŞ

Romanlar, her bölgede farklı isimlerle anılmakla birlikte genel olarak “Çingene” ve Mısır ile bağlantılarından dolayı “Kıptî” kelimeleri yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde de toplumunun bir parçası olan Romanlar; Çingene ve Kıptî olarak adlandırılmıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarında da bu kelimelerinin kullanılmasından dolayı bu çalışmamız esnasında Romanlar için Kıptî ifadesi kullanılmıştır.

Anayurtları Hindistan olan Kıptîler, burada yerleşik hayata zorlanmaları nedeniyle miladi V. yüzyıldan itibaren batıya doğru göç ederek dünyanın farklı bölgelerine iki koldan dağılmışlardır. Birinci kol üzerinden İran, Suriye, Bizans ve Mısır’a, ikinci kol üzerinden ise Hazar Denizi’nin kuzeyinden Balkanlar ve Avrupa’ya gelmişlerdir.

1530 yılında kendilerinin hareketlerini kısıtlayan ve uymayanların cezalandırıldığı yasaların çıkarılması ile birlikte Avrupa'da kötü günler geçiren Kıptiler, kendileri için en yaşanabilir yer olarak Osmanlı topraklarını görmüşlerdir (Şanlier, 2014: 30-31).

Osmanlı Devleti bünyesinde geniş coğrafi bölgeye yayılmış olan Kıptilerle ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin ilki Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılmış olup “Rumeli Etrâkinün Koyun Âdeti” adlı kanunname içerisinde yer almaktadır (Doğru, 1990: 31-32). II. Bayezid Döneminde de gayrimüslim Kıptilerin vergilerinin toplanması için yapılmış bir kanunname metni daha bulunmaktadır (Akgündüz, 1990: II, 383-384). Kanuni Sultan Süleyman zamanında “*Kanunnâme-i Kıbtîyân-ı Vilâyet-i Rumeli*” adıyla bir düzenleme daha yapılmıştır. Bu Kanunname’ye göre; her Müslüman Kıptî’den 22 akçe, gayrimüslimlerinden 25 akçe ve dul kadınlarından da altışar akçe resm-i ispenç vergisi alınacaktır. Kıptiler suç ve usulsüzlükleri ile evlilik için de kanunun gerektirdiği bedeli ödeyeceklerdir. Bağlı buldukları kadılığı terk edenler ise cezalandırılacaklardır (BOA., TT.d. 370, 373). II. Selim döneminde çıkarılan “*Hüdavendigâr Kanunnamesi*” içerisinde de mülke, vakfa veya tımara yazılmış olan Kıptilere sancak beyinin müdahili olmayacağı belirtilmektedir (Akgündüz, 1990: II, 238-239).

XVI. yüzyılda Rumeli topraklarında yaşayan Kıptilerin hukuki, mali ve askeri işlerini düzenlemek amacıyla merkezi Kırkkilise olan Çingene Sancağı oluşturulmuştur. Çingene Sancağının sınırları tam olarak tespit edilemese de 1520’de Rumeli Eyaletinde ve İstanbul çevresinde yaşayan bütün Kıptiler bu sancak etrafında toplanmış ve buraya bir sancak beyi tayin edilmiştir. Çingene Müsellemleri Sancağında 1530 yılında yaşayan Müslüman Çingene sayısı 4.603 neferdir. 1531 yılında geri hizmetle görevli 1.626 yamak, 535’te müsellemler ile 2.161 nefer olarak Kıptiler orduda görev almışlardır. Bu da Müslüman Çingenelerin %53’ünün orduda görevlendirildiğini göstermektedir. Çingene Sancak Beyi aracılığı ile görevlendirilen müsellemler başında bulunan seraskeri ile birlikte sefere katılır ve altı aylık görevini yerine getirirdi (Dingeç, 2009: 38-40).

XVI. yüzyılın ilk yarısında Kıptiler, Rumeli’nin pek çok yerine dağılmıştır. Kıptilerin iktisadi yapıları hakkında bize temel bilgi sunan kaynaklar arasında dönemin tahrir kayıtları gelmektedir. Sözlükte “yazma, kaydetme” anlamına gelen tahrîr kelimesi terim olarak, Osmanlı maliye teşkilatında tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde nüfus ve vergilendirilebilir gelir kaynaklarının tespiti için belirli aralıklarla yapılan sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder (Ünal 2011: 659; Emecen 1990: 142).

Bu kayıtlarda yer alan hane sayıları, ödedikleri raiyet rüsumundan Kıptilerin sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilgiler mevcuttur. Kıptilerle ilgili ilk kayıtlar, Kanuni döneminde yapılan 1523 tarihli Rumeli Eyaletine ait mufassal tahrir defterinde yer almaktadır². Bu kayıtlara göre Rumeli Eyaletinin 93 kazasında 3.926 Müslüman, 9.623 gayrimüslim ve 442 bive (dul) olmak üzere toplam 13.991 Kıptî hane bulunmaktadır.

² Tahrir kayıtlarının, eyalet ve livaların ayrıntılı tahrirlerini içeren mufassal defterler ile mufassal defterde yer almayan dirlik sahiplerinin isimlerini ve gelir toplamlarını içeren icmal defterler olmak üzere iki farklı kayıt türü vardır (İlhan, 2006: 41).

1530 yılı tahrir kayıtlarında ise kaza sayısında üç azalma olup 90 kazada, 3.835 Müslüman, 9.602 gayrimüslim, 448 bive (dul) ve 4 hane de mücerred (bekar) hane olmak üzere toplam 13.889 Kıptî hane vardır (Altnöz, 2013: 194-201). Rumeli’de Çingenerin yoğunlukta bulunduğu Filibe ve Hasköy olmak üzere 55 kazada Müslüman nüfus, 35 kazada da gayrimüslim nüfus çoğunlukta idi. Bu verilerden yola çıkarak XVI. yüzyılda Rumeli eyaletlerinde tahminen 69.955 Kıptî nüfus yaşadığı tahmin edilmektedir (Dingeç 2004: 24-25). Rumeli’deki Kıptîlerle ilgili birçok çalışma yer almaktadır. Bunların başında İsmail Altnöz’ün *Osmanlı Toplumunda Çingenerler*, Emine Dingeç’in *Rumeli’de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingenerler ve XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingenerler* çalışmaları gelmektedir (Altnöz, 2013; Dingeç, 2004; Dingeç, 2016).

Çalışmamıza konu olan Filibe ve Hasköy kazalarına Kıptîlerin ne zaman geldikleri hakkında bilgi mevcut olmamakla birlikte Balkanlara ise MÖ 1348’de Sırbistan ve Yunanistan üzerinden geldikleri tahmin edilmektedir (Kara, 2005: 71). Bazı tartışmalar olmakla birlikte Filibe’nin Edirne’nin fethinden hemen sonra Lala Şahin kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından 1363 yılında fethedildiği tahmin edilmektedir. Fethinden kısa bir süre sonra Filibe’nin imar ve iskânına başlanmış ve bu konuda I. Murad, Lala Şahin Paşa’yı görevlendirmiştir. Bu dönemdeki Osmanlı iskân faaliyeti, Anadolu’dan getirilen Yörüklerin bu bölgeye geçişleriyle hız kazanarak sistemli bir şekilde devam etmiştir (Kara, 2005: 17-18).

XV. yüzyılın ilk yarısında yeniden imar edilen Filibe, Rumeli Beylerbeyi’nin merkezi haline gelmiş ve Filibe’nin en önemli mimari eserleri bu dönemde yapılmıştır. Bunların başında II. Murad tarafından inşa ettirilen Ulu Cami gelmektedir. Filibe’deki ilk büyüme bu cami etrafında oluşmuştur. Ayrıca XVI. yüzyıl boyunca burada altı kubbeli bir bedesten, bir hamam ve diğer kubbeli camiler inşa edilerek fiziki bakımdan şehir büyümeye devam etmiştir. Şehirdeki büyümenin ikinci noktası, 1444-45 yılında bitirilen Rumeli Beylerbeyi Gazi Şehabeddin Paşa’nın külliyesi etrafında olmuştur (Kiel, 1996: XIII, 79-80). Filibe’yi birkaç kez ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi, burada elli üç cami, birkaç medrese, yetmiş mektep, sekiz hamam, on bir tekke, yedi darülkurra ve 880 dükkân olduğunu yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2006: III/II, 500-502).

Çalışmamızda yer alan Hasköy ise Bulgaristan’ın güneyinde Rodop dağlarının kuzey eteklerindeki ova üzerinde yer almaktadır. Osmanlı Dönemi’nde adı, Hasköy’ün yanı sıra Uzuncaova (Uzunca âbâd) şeklinde de geçer. Hasköy isminin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte adının bölgenin fethinden sonra üst seviyedeki bir devlet görevlisine has olarak tahsis edilmesinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Uzuncaova adı ise bu yerleşme yerinin bulunduğu ovadan gelmektedir. Hasköy’ün kuruluş tarihi ve Osmanlılardan önce burada yerleşim yerinin bulunup bulunmadığı hakkında bilgi yoktur. Ancak çok eski bir tarihe sahip olmadığı ve 1361’de Edirne’nin Osmanlı idaresine girmesinden sonraki yıllarda bir köy olarak ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Edirne’den Filibe’ye giden ana yol üzerinde yer alması sebebiyle kısa zamanda gelişme gösterdiği anlaşılan Hasköy, Rumeli Eyaletinin Çirmen Sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu.

Fatih Sultan Mehmed zamanında kasaba haline gelen Hasköy'de tamamı Müslümanlardan oluşan Hacı Mahmud, İsa Fakih, Sofular, Saraç İnebey, Saraç Musa, Hacı Kayalı, Cüllah, Hacı İsmail, Kadı, Debbağlar, Hacı Bayezid ve Dervişan adlı mahalleler bulunmaktaydı (Şahin, 1997: 390).

Bu çalışma ile Kıptilerle ilgili ilk kayıtların yer aldığı Kanuni Dönemindeki 1523 yılı Rumeli yaletine ait mufassal olan 120 numaralı tahrir defteri ile yine bu dönemde tımar sisteminin uygulandığı bölgelerdeki askerî, idarî ve malî yapı hakkında istatistiki bilgiler sunan 1530 yılına ait 370 numaralı Tapu Tahrir kayıtları esas alınmıştır. Aynı zamanda 494, 729, 1001 numaralı tahrir kayıtları ve arşiv verileri dikkate alınarak Filibe ve Hasköy'deki Kıptilerin XVI-XVII. yüzyıldaki nüfusu ile sosyal-ekonomik durumları ortaya konulacaktır.

1. FİLİBE VE HASKÖY KAZALARI'NDAKİ KIPTİLERİN NÜFUS DURUMU

1.1. Filibe'deki Kıptiler

Osmanlı Devleti tarafından Edirne'nin fethinden hemen sonra fethedilen Filibe, yeniden imar edilerek Anadolu'dan getirilen Türk aileleri yerleştirilmiştir. Bu dönemde Rumeli Beylerbeyi'nin merkezi haline gelmesi doğal olarak nüfusunun da artmasına neden olmuştur. Filibe'nin 1485'teki mahalle sayısı 30 olup, bunun 26'sı Türk, 4'ü gayrimüslim mahallesi idi. Şehrin mahalle sayısı, 1516'da 33, 1530'da 32 ve 1570'de ise 34 idi (Şahin, 1997: 251-253). Genel olarak toparlamak gerekirse Kiel'e göre, XV. yüzyılın son çeyreğinde burada %2,5'i yerli halktan oluşan 796 Müslüman, 78 Rum ve 33 Kıptî hanesi mevcuttu. Bu rakamlara göre toplam 4.000-5.000 civarında nüfusuyla Filibe Niğbolu'dan sonra Bulgaristan'ın ikinci büyük şehri idi (Kiel, 1996: 79-80). Ancak daha sonraki yıllarda Sofya'nın önem kazanıp Rumeli Beylerbeyi'nin merkezi oluşu bir süre sonra Filibe'yi olumsuz yönde etkilediği bilinse de 1516'da şehirde hala 5.000 ile 5.500 kişinin yaşıyordu. Bunlardan 4.500 Müslüman, 500 gayrimüslim, 160 Yahudi ve 175 Kıptî idi. 1530 ve 1570 tahrir kayıtlarına göre ise şehrin nüfusunda azalma dikkati çekmektedir. Nüfusun toplam sayısı 4.000 civarındadır. Bunlardan 3.500'e yakını Müslüman, geriye kalanını ise gayrimüslim, Yahudi ve Kıptiler idi (Şahin, 1997: 251-253).

Görüldüğü gibi Filibe kazasının demografik yapısı içinde Kıptî nüfusu da yer almaktadır. Müslüman ve gayrimüslim olarak yer alan Filibe merkezindeki Kıptî nüfusu 1485'te 36 hane ve toplam 180 kişiden ibaret olup, genel nüfusun %3.49'unu oluşturmaktadır. Yaklaşık 30 yıllık zaman zarfında yaşanan %2.77'lik bir küçülme sonucunda 1516'da 35 hane ve 167 nüfusa düşmüştür (Gökçe, 2002: 533). 1523 yılında toplam nüfusları, 175, 1530'da da 117 kişidir (Kara, 2005: 54). 1568'de Filibe merkezinde 2 bennak, 9 mücerred (bekar) olmak üzere toplam 24 hane olup toplam 129 Kıptî nüfus vardır (BOA., TT.d. 494, 530-531). 1570 tahririnde ise Filibe merkezinde 26 hane olup 130 Kıptî yaşamaktadır (Gökçe, 2002: 533). 1585'te ise 2 bennak (rençber) olmak üzere 33 hane vardır (BOA., TT.d. 1001, 542). 1613 yılı tahrir defterine göre, Filibe merkezindeki Kıptiler "Cemâat-i Kıptiyân" olarak üç mahallede yer almaktadır. Bunlardan, Tatarhan Mahallesinde 37, Yenihan Mahallesinde 24, Kürekçiyan Mahallesinde ise 26 hane olmak üzere toplam 87 hanede 435 Kıptî nüfus vardır (BOA., TT.d. 729, 316-317).

1695 tarihli cizye defterinde Tatarhan Mahallesinde 90, Tekye, Kara Vasil ve Hamir'de 38 ve Kıbtîyân ve Arabacıyân'da da 46 olmak üzere toplam 174 hane yer almakta olup Filibe merkezindeki toplam Kıptî nüfus 875'tir (Gökçe, 2007, 63).

Tablo 1: Filibe Merkezindeki Kıptîlerin Nüfus ve Genel Oranları

Yıllar	1485	1516	1520	1530	1568	1570	1585	1613	1695
Kıptî Nüfus	180	167	175	117	129	130	129	435	875
Genel Oram	% 3,6	% 2,7	% 3,6	% 3	% 2,4	% 2,8	% 2,4	% 7,6	% 12,7

Yukarıda değişik kaynaklardan derlediğimiz Filibe merkezindeki Kıptîlerin nüfusunu ve genel nüfus içerisindeki oranı Tablo 1'de yer verilmiştir. Buna göre, 1613 yılına kadar göre %2,5 ile %3,5 arasındadır. 1613 yılında bu oranın %7,6'ya 1695 tarihinde ise 12,7'ye ulaştığı görülmektedir³. Kıptî nüfusundaki bu artış, farklı bölgelerde yerleşik yaşama geçmeyen Kıptî toplumun bu bölgeye göç etmesinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Kazada yaşayan Kıptî nüfusun geneliyle ilgili ilk detaylı bilgi, Kanuni Sultan Süleyman dönemi 1523 yılında yapılan 120 numaralı Rumeli Eyaletine ait tahrir kayıtlarında yer alır. Bu tahrir defterinin 92-105 sayfaları arasında Filibe'deki Kıptîlerin kayıtları bulunmaktadır (BOA., TT.d. 120, 92-105). Bu kayıtlar, topluluk isimleri yazılarak tutulmuştur. Burada yer alan topluluk ifadesi dini bir görüş birlikteliğinden çok kabile anlamında kullanılan oba ile benzer içeriğe sahiptir. Devlet bunları topluluk başının ismi ile tanıdığı gibi o isim topluluğun simgesi haline gelmiştir (Dingeç, 2026: 1214). Bu defter mufassal olup topluluk isimlerinden başka, Müslüman, gayrimüslim ve bive (dul) hane sayıları ile birlikte yerleşim durumlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde hanede yaşayan kişi sayısı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan hane halkını, kayıtlara göre ortalama beş kişi kabul etmekte ve bu görüş tarihçiler arasında genellikle benimsenmiştir (Barkan 1940: 20-59; Barkan, 1953: 1-26).

Tablo 2: 1523 Yılında Filibe'deki Kıptîlerin Hâne Sayısı

Topluluk Adı	Yerleşim Durumu	Müslüman Hâne	Gayrimüslim Hâne	Toplam Hâne
Cemaat-i Boğa veled-i Nikola der Ejdere	Yerleşik	35	86 bive 2	123
Cemaat-i Kırço Der Karye-i Kırçma	Yerleşik		9	9
Cemaat-i Teriki Veled-i Zervavya Tabi-i Kırçma	Yerleşik		7 bive 1	8
Cemaat-i İstasyon Veled-i Yanos Der Nahiye-i Rupça	Yerleşik		7	7
Cemaat-i Hiristo Veled-i Papas Tabi-i Derjdede An Kaza-i Filibe	Yerleşik	3 bive 3	80 bive 3	89
Cemaat-i Batna Der nefis-i Filibe	Yerleşik	5	9 bive 1	16
Cemaat-i Manol Veled-i Davut (Gadavyalı)	Göçer	1	37 bive 1	39
Cemaat-i Dimo Veled-i Bazarlı	Göçer	14	106 bive 4	124

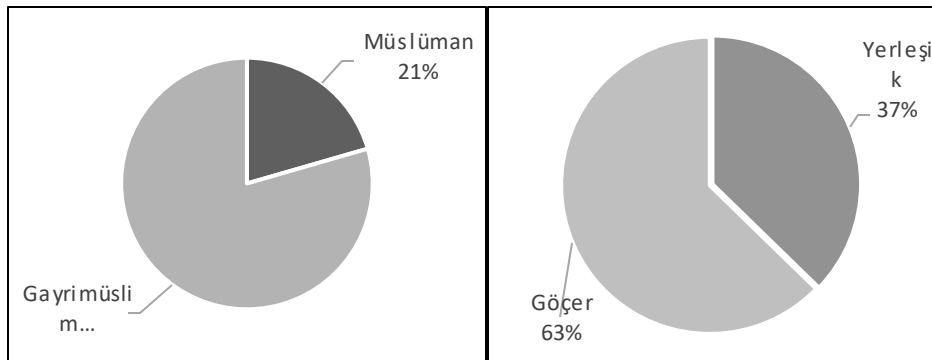
³ Bazı çalışmalarda Filibe'de 1613'te 130 Kıptînin yaşadığı ve genel nüfus içerisinde %2,5 olduğuyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Bkz. (Kara, 2005: 54)

Cemaat-i Papaz-ı Dimo	Göçer	11		36	bive 1	48
Cemaat-i Kalodi Veled-i Baros	Göçer			3		3
Cemaat-i Koca Burak - Cemaat-i Arabacı Abdo	Göçer			11		11
Cemaat-i Paçan Veled-i Bayo an Sofya	Göçer			7		7
Cemaat-i Yaramaz Veled-i Totor	Göçer	34		43		77
Cemaat-i Mervir Duka Veled-i Kasa tabi-i Çernovi	Göçer	30		64	bive 1	96
Cemaat-i Yarço veled-i Kalya (Mervir Duka)	Göçer			17	bive 2	19
Toplam		133	3	522	16	674

Tablo 2’de yer verildiği gibi 1523 yılında Filibe’deki Kıptiler on beş topluluk olarak yer almıştır. Buradaki Kıptiler, 3 hanesi bive (dul) olmak üzere 136 hanesi Müslüman, 16 hanesi de bive (dul) olmak üzere 538 hanesi de gayrimüslimdir. Filibe’deki toplam Kıpti hane sayısı 674’tür (BOA., TT.d. 120, 92-105). Bu verilerden 1523 yılında Filibe’de 3.370 Kıptinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Grafik 1’de yer verildiği gibi bu dönemde Filibe’de yaşayan Kıptilerin %21’i Müslüman, %79’u gayrimüslimdir. Yine Grafik 1’de yer verildiği gibi Kıptilerin %63’ü göçer, %37’si yerleşiktir. Bu verilerden 1523 yılında Filibe’deki Kıptilerin gayrimüslim sayısının yüksek ve yerleşik hayata geçenlerin oranının da az olduğu görülmektedir.

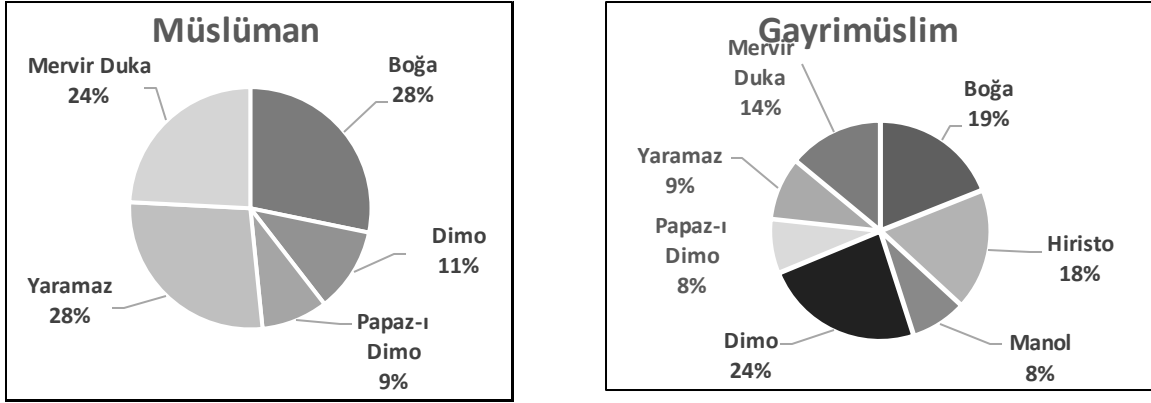
1523 yılındaki tahrir kayıtlarından Filibe’deki Kıptiler içerisinde kayıtlı olan bazı hanelerin misafir olarak buldukları yanlarına düşülen açıklamalardan anlaşılmaktadır. Bunlardan, Manol Veled-i Davut topluluğu içerisinde bir aile Zaridova Köyü’nden, Papaz-ı Dimo topluluğu içerisindeki beş hanenin ise Karagavur, İstanmika, Zaridova, Ezlaki ve Yarık İnebeyi köylerinden olduğu bellidir. Yaramaz Veled-i Totor topluluğu içerisinde de bir misafir hane olup bu da İnebeyi köylerindedir. Filibe’deki Kıptilerin bazıları için lakaplar kullanılmıştır. Bu lakaplar topluluk isimlerinde de yer almaktadır. Bunlar Kırçma, Rupça, Gadavyalı, Bazarlı ve Çernovi gibi geldikleri bölgeleri gösteren isimlerdir. Filibe’deki Kıptiler arasında; kara, sarı, çolak küçük, kara göz, kılıç gibi fiziki özelliklerini anlatan lakaplar ile Tatavali gibi yerleşim yerlerini yansıtan lakaplar da yer almaktadır. Bıçakçı, kalaycı, göçebeli, koyuncu, demirci gibi onların mesleklerini yansıtan lakaplarda kullanılmıştır. Filibe’deki Kıptiler arasında yaygın olarak kullanılan isimler arasında topluluk isminden esinlenen Baros, Yanos, Bayo gibi isimler ile Mustafa, Hasan, Karaca, Ahmed, Dimitri, Eyüp Merkür gibi isimler de yer almıştır (BOA., TT.d. 120, 92-105).

Grafik 1: 1523 Yılında Filibe’de Yaşayan Kıptilerin Dini ve Yerleşim Durumları

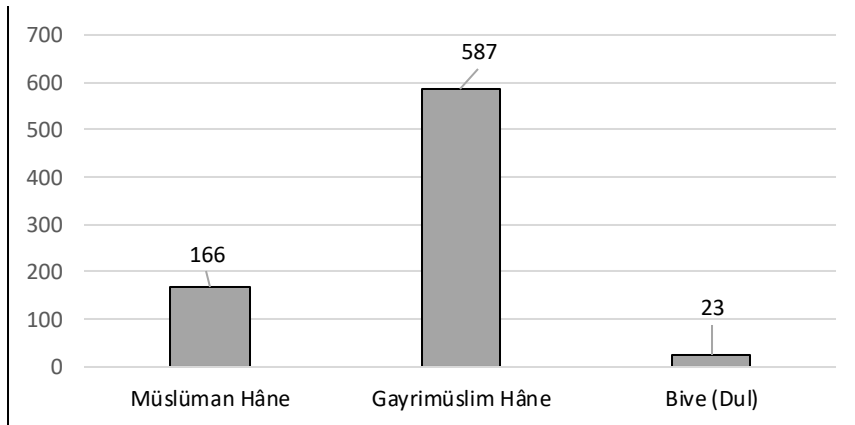
Grafik 2’de yer verildiği gibi 1523 yılında Filibe’de yaşayan 139 hane Müslüman Kıptînin en yoğun yaşadığı topluluk %28 oranları ile Boğa ve Yaramaz topluluğudur. %24 oranı ile Cemaat-i Mervir Duka, %11 Cemaat-i Dimo ve %9 Cemaat-i Papaz-ı Dimo Müslüman Kıptîlerin yoğun yaşadığı topluluklardır. 538 hane ile gayrimüslimlerin en yoğun olduğu topluluk %24 ile Cemaat-i Dimo’dur. Gayrimüslimlerin yoğun olduğu diğerleri ise %19 Boğa, %18 Hristo, %14 Mervir topluluklarıdır (BOA., TT.d. 120, 92-105).

Grafik 2: 1523 Yılında Filibe’deki Kıptîlerin Topluluklara Göre Dağılımı

1530 yılı tahrir kayıtları hane ve gelir toplamlarını içeren icmal defterdir. Bundan dolayı topluluk isimleri yer almamakta ve sadece genel hane sayıları yer almıştır (BOA., TT.d. 370, 373-377). Bu defterdeki kayıtlara göre, Grafik 3’te yer verildiği gibi 1530 yılında Filibe’de, 166’sı Müslüman, 23 tanesi bive (dul) olmak üzere 610 gayrimüslim Kıptî vardır. Mücerred (bekar) hane ise yoktur. 1530 yılında Filibe’deki toplam Kıptî hane sayısı 766’dır (BOA., TT.d. 370, 374). Bu verilerden hareketle 1530 yılında Filibe’de 3.880 Kıptînin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1530 yılındaki Filibe’deki Kıptîlerin 1523 yılına göre Müslüman hane sayısı otuz, gayrimüslim hane sayısı ise 7 dul olmak üzere 72 hanelik bir artış olmuştur.

Grafik 3: 1530 Yılında Filibe’deki Kıptîlerin Hane Sayısı

1.2. Hasköy'deki Kıptiler

Fatih Sultan Mehmed zamanında kasaba haline gelen Hasköy, bu dönemde on iki mahallede 150 hanenin tamamı Müslümanlardan oluşan yaklaşık 750 kişinin yaşadığı bir kaza idi. O dönem, Hacı Mahmud, İsa Fakih, Sofular, Saraç İnebey, Saraç Musa, Hacı Kayalı, Cüllah, Hacı İsmail, Kadı, Debbağlar, Hacı Bayezid ve Dervişan adlı mahalleler yer almaktaydı (Şahin, 1997: 390-391). XVI. yüzyılda Hasköy gelişimini sürdürmüş, 1515'te mahalle sayısı yedi, hane sayısı 270 olup nüfusu da 1.350 kişi idi. Bu dönemde Hasköy'e tabi 59 köyde 199 mücerred olmak üzere 1.297 hane Müslüman, 4 mücerred olmak üzere 175 gayrimüslim hane vardı. Kazanın toplam nüfusu ise tahminen 8.913 olup, bunun %90,14'ü Müslüman, %9,96'sı gayrimüslim idi (Halaçoğlu, 1989: 641).

1530'da Hasköy'ün mahalle sayısı yine yedi ve nüfusu da 1.100 kişi idi (Şahin 1997: 390-391). III. Murad dönemi 1577 yılında yapılan tahrirde ise 1515 ve 1530 tarihlerine göre Hasköy'ün merkez ve köylerindeki nüfusta önemli artışlar olmuştur. Buna göre kazada 22.317 kişi %86,7 oranı ile Müslüman, 3.405 kişi ve %13 oranı ile de gayrimüslim nüfus vardı (Halaçoğlu, 1989: 643).

Hasköy kazasının demografik yapısı içinde de Kıptî nüfus yer almaktadır. Kazada yaşayan Kıptî nüfusuyla ilgili ilk detaylı bilgi, Filibe kazasında olduğu gibi Kanuni Sultan Süleyman dönemi 1523 yılında yapılan Rumeli Eyaletine ait tahrir kayıtlarında yer alır. Bu tahrir defterinin 86-91 sayfalarda ise Hasköy'deki Kıptilerin kayıtları bulunmaktadır (BOA., TT.d. 120, 86-91). Bu kayıtlar, topluluk isimleri yazılarak tutulmuştur. Bu defter mufassal olup topluluk isimlerinden başka, Müslüman, gayrimüslim, bive (dul) hane sayıları ile birlikte yerleşim durumlarıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Tablo 3: 1523 Yılında Hasköy'deki Kıptilerin Hane Sayısı

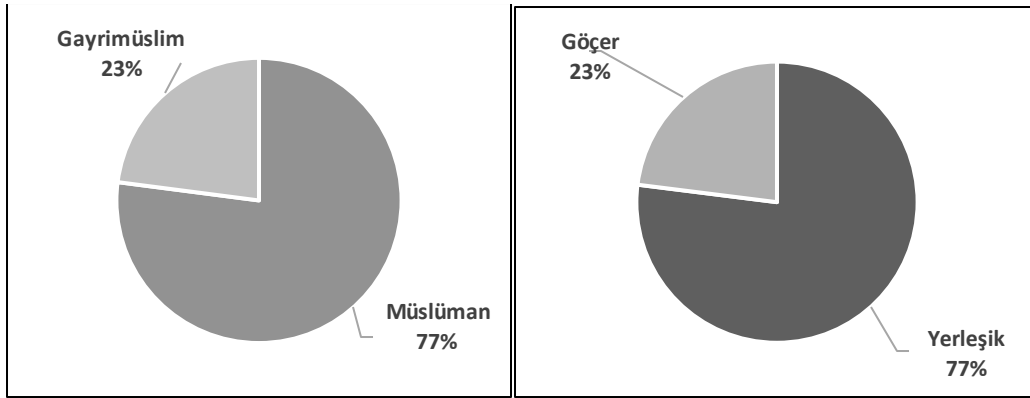
Topluluk Adı	Yerleşim durumu	Müslüman Hane	Gebran (Gayrimüslim) Hane	Bive (Dul) Hane	Toplam Hane
Cemaat-i Deli Musa bin Davera	Yerleşik	269		2	271
Cemaat-i Ayaloya, Şirmert ve Semko Der-Kaza-i Eski Zağra (Pakos)	Göçer	1	81		82

Tablo 3'te yer verildiği gibi 1523 yılında Hasköy'deki Kıptiler iki topluluk olarak yer almıştır. Bunlardan Deli Musa bin Davera topluluğu Müslüman olup, buradaki Kıptiler, 2 hanesi bive (dul) olmak üzere 272 hanedir. Ayaloya, Şirmert ve Semko topluluğu gayrimüslim olup 81 haneden oluşmaktadır. Hasköy'de toplam 353 hanede 1.765 Kıptinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Grafik 4'te yer verildiği gibi 1523 yılında Hasköy'de yaşayan Kıptilerin %77'si Müslüman %23'ü gayrimüslim, %77'si yerleşik ve %23'ü de göçerdir. Burası Müslüman ve yerleşik Kıptî sayısının yüksek olduğu kazalardandır (BOA., TT.d. 120, 86-91).

1523 yılındaki tahrir kayıtlarından Deli Musa bin Davera topluluğu içerisinde üç hanenin misafir olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Karacalı, Asarlı ve İbsala köylerinden gelmişlerdir. Yine bu kayıtlarda Hasköy'deki Kıptiler de bazı lakaplar kullanmışlardır. Bunlar Davera, Pakos, Ayaloya, Şirmert ve Semko gibi topluluk isimlerinde de yer almıştır.

Bunun dışında Müslümanlar arasında karakaşlı, kara, sarıca, sarı, küçük, kara göz, çolak gibi fiziki özelliklerini gösteren lakaplar ile hacı gibi dini lakaplar da yer almaktadır. Aynı zamanda Hisarlı, Şamlı, Yolageldi, Küplü gibi yerleşim yerlerini yansıtan lakaplar ile nacakçı, bıçakçı, çavuş, kopuzcu, şah, karabörklü, kalaycı, göçebeli, koyuncu, doğancı, kemancı gibi onların uğraşlarını yansıtan lakaplar da kullanılmıştır. Medeni durumuyla ilgili bilgi veren iki avratlı lakabının da kullanılması da dikkat çekicidir. Müslümanlar arasında yaygın olarak kullanılan isimler ise topluluk isminde de yer alan Musa ile Mustafa'nın dışında Ali, Hasan, Ahmed, Elyas, Ramazan ve Haşim'dir (BOA., TT.d. 120, 86-91).

Grafik 4: 1523 Yılında Hasköy'de Yaşayan Kıptilerin Dini ve Yerleşim Durumları

Tablo 4: 1530 Yılında Hasköy'deki Kıptilerin Hane Sayısı

Kaza Adı	Müslüman Hâne		Gebran (Gayrimüslim) Hâne		Toplam Hâne
	Hâne	Bive	Hâne	Hâne	
Hasköy	267	2	-	-	269

1530 yılı tahrir kayıtları hane ve gelir toplamlarını içeren icmal defterdir. Bundan dolayı topluluk isimleri yer almadan genel hane sayıları yer almıştır. Bu defterdeki kayıtlara göre, Tablo 4'te yer verildiği gibi Hasköy'de ise ikisi bive olmak üzere 269 Müslüman hane vardır. Gayrimüslim hane ise yoktur (BOA., TT.d. 370, 373). Bu verilerden hareketle 1530 yılında Hasköy'de 1.345 Kıptinin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1530 yılındaki Hasköy'deki Kıptilerin sayıları 1523 yılından farklılıklar göstermektedir. 1523 yılına göre Müslüman hane sayısında üç hane azalmıştır. 1523 yılında 81 hane olan gayrimüslim hane sayısı ise yer almamıştır. Bunun sebebinin ise 1523 kayıtlarında göçer olan Cemaat-i Ayaloya, Şirmert ve Semko isimli topluluğun 1530 yılında muhtemelen bu bölgede olmamasıdır.

2. FİLİBE VE HASKÖY'DEKİ KIPTİLERLE İLGİLİ YAŞANAN SORUNLAR

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Kıptilerin bir kısmı yerleşik iken bir kısmı yarı yerleşikti. Yarı yerleşik zümre ürün ve hizmetlerini satmak için köy, kasaba ve şehirlerin çevresinde belirli bir müddet konaklayarak seyahat etmekteydiler (Dingçeç 2019: 590). Kıptilerin göçebe bir hayat yaşamalarından dolayı yaşanan sorunların başında vergilerin toplanması konusu gelmiştir. Bir önceki dönem vergi almak için gelen vergi memurları, sonraki dönem tekrar aynı yere geldiklerinde Kıptileri bulamamıştır.

Böyle bir durum 1530 yılında yaşanmıştır. 1523 yılında Hasköy kazasında göçer olarak kayıtlı olan Ayaloya, Şirmert ve Semko Der-Kaza-i Eski Zağra topluluğunun 1530 yılında bu bölgede olmadığı görülmektedir (BOA., TT.d. 370, 373). Böyle durumlarda kanun gereğince, yerlerini terk ederek kaçan Kıptilerin vergilerin sorumluluğu topluluk başı olan çeribaşıya ait olmuş, çeribaşı ya kaçan kişiyi bulup vergisini almak ya da kendisi ödemek zorunda kalmıştır (Dingeç, 2021: 53). Osmanlı Devleti'nde tımar sistemine dahil edilen Kıptilerden vergilerinin düzenli toplanması amacıyla çeşitli tarihlerde tahrir işlemleri gerçekleştirilmiştir. Vergi memurları merkezin baskıları çerçevesinde kendi bölgelerinde kayıt altındaki Kıptilerden vergilerini toplama gayreti içerisine girmişlerdir (Altnöz, 2013: 230). Bu konuda Filibe, Hasköy ve Edirne çevresindeki diğer kadıllıklara gönderilen hükümde, Kızılca ve Çingene müsellemlerinin senelik 12 yük ve yetmiş bin akçeye tekabül eden mukataa resimlerinin çeribaşı tarafından tahsil edilmesi istenmiştir (Altnöz, 2013: 241).

Çalışma konumuzu oluşturan Hasköy'deki Kıptilerin çoğunluğu yerleşik hayata geçmelerine rağmen Filibe'deki Kıptiler göçer olarak yaşamışlardır (BOA., TT.d. 120, 86-105). Dönemin yazışmalarından bu bölgedeki Kıptilerle ilgili yaşanan sorunların başında da vergilerin toplanması konusu gelmiştir. Devlet vergi toplama konusunda gösterdiği hassasiyeti fazla vergi alınmaması konusunda da göstermiş, durumu uygun olmayan Kıptilerden vergi almamıştır. Bu konuda Filibe'deki Çeltikçi Köyü sakinlerinden Arslan adlı Kıptî kimsesiz, yaşlı ve sakat olması sebebiyle bir gelininin olmadığını bildiren bir arzuhal vermesi üzerine Filibe kadısına gönderilen hüküm ile bu kişinin vergiden muaf tutulması istenmiştir (BOA., AE.SMST. II, 81/8656). Bölgedeki Kıptilerle ilgili yaşanan sorunlardan biri de cizye vermemesi gerekenlerden bu verginin talep edilmesi olmuştur. Osmanlı Devleti, bazı Müslüman Kıptilere cizye vermemeleri konusunda hüccet vermiştir. Verilen bu hüccete rağmen söz konusu kişilerden cizyedar ve çeribaşılar tarafından cizye talep edilmesi üzerine şikâyet konusu olmuştur. Böyle bir durum, Filibe kazasında yaşanmıştır. Müderrisli Köyü'nde oturan bir Kıptî'nin elinde cizye vermemesi konusunda hüccet olmasına rağmen cizye istenmesi nedeniyle şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine bu kişiden cizye talep edilmemesi emri verilmiştir (BOA., AE.SMST. II, 81/8656).

Osmanlı Devleti, Kıptileri toplum içerisine katarak yaşanan bazı sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu konuda Kıptileri geri hizmette görevlendirerek; onları maden işlemedeki ve el sanatlarındaki yeteneklerini devlet için kullanmayı ve aynı zamanda görev ve sorumluluk alan Kıptilerin sorun olmalarını da engellemeyi amaçlamıştır. Böylece Çingenerin başıboş ve işsizlikleri ile ortaya çıkan toplum içinde yabancı ya da öteki konumunda kalmalarının önüne geçilmesi ve aynı zamanda göçebe hayat süren Kıptî topluluklar yerleşik hayata geçirilmesi de hedeflenmiştir. Osmanlı Devleti, aynı zamanda idari açıdan kontrol altına almakta zorlandığı Kıptileri toprağa kaydederek yerleşik olmayı özendirilmiş ve devlet adına görevlendirme yaparak devletin bir parçası haline getirmeyi amaçlamıştır (Dingeç 2009, 33-46).

Her iki kazadaki Kıptilerle ilgili bazı asayiş sorunları da yaşanmıştır. Edirne, Hasköy ve çevre kazalardaki Kıptilerin eşkıya baskımına uğradığıyla ilgili mal tahsildarı ve cizyedarı olan Ahmed'in arzı üzerine söz konu bölge kadıları Kıptî halkın güvenliğinin sağlanması konusunda uyarılmıştır (BOA., A.DVNSMHM.d., 118/209).

Bütün bu uyarılara ve alınan güvenlik önlemlerine rağmen zaman zaman asayiş olayları yaşanmıştır. Böyle bir olay Koçaş köyü sakinlerinden Kıptî Ali'nin öldürülmesidir. Söz konusu kişiyi öldüren İvaz Beşe, oğlu İbrahim, kardeşi Şaban ve diğer eşkiyanın cezalandırılmaları hususunda bölge halkı tarafından Hasköy kadısına şikâyetle bulunulmuştur (BOA., AE.SMST. III, 137/13323). Bunun üzerine başta Hasköy olmak üzere bölge kadılarına Kıptî Ali'yi öldüren eşkiyanın saklandıkları yerde yakalanarak cezalandırılmaları, eşkiyaya yataklık ve yardımda bulunan köylülerin de uyarılması istenmiştir (BOA., A.DVNSMHH.d., 131/82). Kıptî toplumunun asayiş bozucu davranışlarına da izin verilmemiştir. Bu konuda 1702 yılında Filibe, Hasköy ve çevredeki birçok kaza kadısından köy köy gezip gayriahlaki davranışlar içerisinde bulunan Kıptî taifesinin istedikleri yerlerde gezdirilmeyip, yerleşik hayata geçirilerek helal kazançla meşgul olmaları ve itaat etmeyenler hakkında gereğinin yapılması emri verilmiştir (BOA. A.DVNSMHH.d., 112/702).

3. FİLİBE VE HASKÖY'DEKİ KIPTİLERİN MESLEKLERİ VE ÖDEDİKLERİ VERGİLER

Osmanlı Devleti'nin genelinde bulunan Kıptîler gibi Filibe ve Hasköy'deki Kıptîler de bir zanaatla uğraşmışlardır. Kıptîlerin mesleklerinden bazıları ise demirci, nabant, serrac, eyerci, dülgere, baytar, kethüda, bezirgân, değirmenci, döğenci, arabacı, kasap, mumcu, bozacı, korucu, sığırtmaç, çoban, kuyumculuktur (BOA., TT.d. 120, s. 86-105). 1688 senesine ait Filibe kadılığında bulunan cizye mükellefi Kıptî toplulukları yapmış oldukları meslek dallarına göre isimlendirilmişlerdir. Bunlardan bazıları, demirci, bakırcı, kalburcu, kazancı, sepetçi, ayıcı ve kalaycıdır (Dingeç, 2004: 101). Kıptîler, bu mesleklerini devlete ait işlerde de vergiden muaf olmak kaydıyla da çalışmışlardır. Kıptîler arasında meslekler genellikle babadan oğula geçen bir durum olduğundan aynı topluluk içindeki oğulları babalarının mesleğini icra etmişlerdir. Bu duruma bir örnek Filibe'deki Kıptîlerle ilgilidir. Filibe'den geçen Meriç Nehri üzerindeki köprünün demir aletlerini tamir eden vergiden muaf olarak demirci olarak çalışan Kıptî İvaz oğlu Hasan'ın vefatı üzerine yerine vergiden muaf olmak kaydıyla oğlu Sefer demirci olarak görevlendirilmiştir (BOA., C.NF. 52/2566). Yine farklı tarihlerde bu köprünün tamirinde çalışan sekiz Kıptî demirci ustalarından vefat edenlerinin yerine onların çocuklarından başta olmak üzere Kıptî demirci ustaları görevlendirilmiştir (Sezgin, 2015: 87).

Osmanlı Devleti'nde direkt olarak üretim faaliyetinde bulunmayan Çingenele, bazı durumlarda da tarımsal faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Böyle durumlarda tarımla ilgili vergi ödemekteydiler. Filibe'den alınan veriler arasında 68.000 akçe Kıst-ı bac-ı bazar veniyâbet resm-i ârusâne, resm-i ispençe-i Çingeniyân, nısf-ı niyabet ve bozahaneden alınan vergiler yer almaktadır (Altınöz, 2013: 261). Filibe merkezinde 1568 ve 1585 yıllarında ikişer tane bennak (rençber) hanenin olması çiftliklerde tarımla uğraştıklarını göstermektedir⁴.

⁴ Bennâk, rençber yazılmış, tımar sahibine vergi ödeyen evli yükümlülerdir (Sakoğlu, 2017: 93).

1631 yılında Hasköy ve Filibe olmak üzere Edirne çevresindeki bölgelerdeki kadılara gönderilen hükümde; bölge sınırları içinde bulunan beylik korularından bazı Kıptilerin korudan ağaç kestigi, tarla ve bağ yeri açtigi, bazılarının ise kömür yaktigi bildirilmekte ve bunların engellenmesi istenmektedir (BOA., 5 Numaralı Mühimme Defteri, 2002: 182). Bu hükümden Hasköy ve Filibe çevresindeki Kıptilerin ormandan tarım arazi açarak tarımla uğraşmanın yanında kömür yakma işiyle de uğraştıklarını öğrenmekteyiz.

Filibe ve Hasköy'deki Kıptiler, vakıf ve mülklerde yerleşik olarak yaşamışlardır. Söz konusu Kıptilere verilen temessük sayesinde bazı hizmetleri yerine getirerek bazı vergilerden muaf olmuşlardır. Filibe'deki Çingenerler Hamza veled-i Batur, Berkuk Köyündeki İsmail Bey'in mülkünde çalışmaktadır (Altınöz, 2013: 205). 1530 yılında Filibe ve Hasköy'ün de içinde olduğu mülklerde kayıtlı toplam 82 hane Kıptî bulunmaktadır. Hasköy'de İbrahim Paşa, Filibe'de İsmail Bey mülkü bunlar arasındadır. Bunların %61'i Filibe'de bulunan İsmail Bey mülkünde oturmaktadırlar. Bu mülkte çalışan Çingenerlerin 7 hanesi Müslüman 43 hanesi gayrimüslim olmak üzere 50 hanedir. Bu vakıflarda çalışanlar belirli hizmetleri karşılığı çalıştıklarından olsa gerek herhangi bir gelir kaydı yer almamaktadır. Ancak Hasköy'de bulunan İbrahim Paşa mülkünde bulunanlar 10 gayrimüslim haneden 250 akçe gelir kaydı yer almaktadır. Filibe ve Hasköy'deki Kıptiler, bazı vakıflarda da çalışmışlardır. 1530 yılındaki vakıf kayıtlarına göre Hasköy'deki Osman Baba Vakfında 5 Müslüman Kıptî hane kayıtlıdır (Dingeç, 2004: 35; Altınöz, 2013: 156-158).

Osmanlı Devleti bünyesindeki Kıptilerden raiyet rüsümü denilen şahsi vergiler alınmaktadır. Müslüman Kıptilerden çift resmi, Müslüman olmayan Kıptilerden ise ispençe remi alınmıştır. Bu vergi Müslüman olanlarından 22, gayrimüslimlerden 25 akçe ve bive (dul) kişilerden ise 6 akçe alınmıştır. Bunun yanında suç işleyenlerden, evlenenlerden ve buna benzer resmi işlerden alınan cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi vardır (İnalçık 1959: 575-610). Kanuni Sultan Süleyman zamanında çıkarılan "Kanunnâme-i Kıptiyân-ı Vilayet-i Rumeli" kanunnamesine göre Rumeli Eyaletinin Edime, Filibe ve Sofya'da olan Çingenerleri'nden gayri meşru işle uğraşan Çingene kadınların ayda yüz akçe *kesim vergisi* vermeleri gerekmektedir. Bu verginin zina ile bir ilgisi olmadığı, Kıptilerin dansa, eğlenceye olan düşkünlükleri ve bunu yaşam tarzı ve geçim kaynağı haline getirdikleri düşünülürse dans ederek ekonomik kazanç sağlayan kadınlardan alınan bir vergi çeşidi olduğu düşünülmektedir (Dingeç, 2004: 142).

XVII. yüzyılın sonunda İstanbul, Edirne, Filibe ve çevre kadılarına yazılan hükümde; 1689-1690 yıllarında Çingene taifesinin avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye vermeyerek bunun yerine Müslüman olanlardan 655 gayrimüslimlerinden ise 725 akçe cizye ispençe ve diğer vergilerin Kıptiyân beyi tarafından toplanması istenmiştir (Altınöz, 2013: 249-250).

3.1. Filibe'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti bünyesindeki Kıptilerin ödedikleri vergilerle ilgili detaylı bilgiyi tahrir kayıtlarından öğrenmekteyiz. Bu kayıtların ilki, 1523 yılında yapılan Rumeli Eyaletine ait tahrir kayıtlarıdır (BOA., TT.d. 120, 43-66). Tablo 5'te verildiği gibi 1523 yılı tahrir kayıtlarında Filibe'deki Kıptiler on beş topluluk olarak yer almıştır.

Bu kayıtlarda buradaki Kıptilerin hane sayısının yanında alınan raiyet rüsümü ile cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi yer almaktadır. 1523 yılında Filibe'deki Müslüman Kıptilerden üçü bive olmak üzere 139 haneden 3.146 akçe çift resmi alınmıştır. Üç bive (dul) hane ile birlikte Manol Veled-i Davut, Yaramaz Veled-i Totor topluluklarından birer hane olmak üzere 5 haneden vergi alınmamıştır. Gayrimüslim Kıptiden ise 16 hane bive (dul) olmak üzere 568 haneden 13.121 akçe ispenc vergisi alınmıştır. Ayrıca 4.481 akçe cürüm ve cinayet vergisiyle birlikte Filibe'deki Kıptilerden toplam 20.506 akçe toplanmıştır (BOA., TT.d. 120, 92-105).

Tablo 5: 1523 Yılında Filibe'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

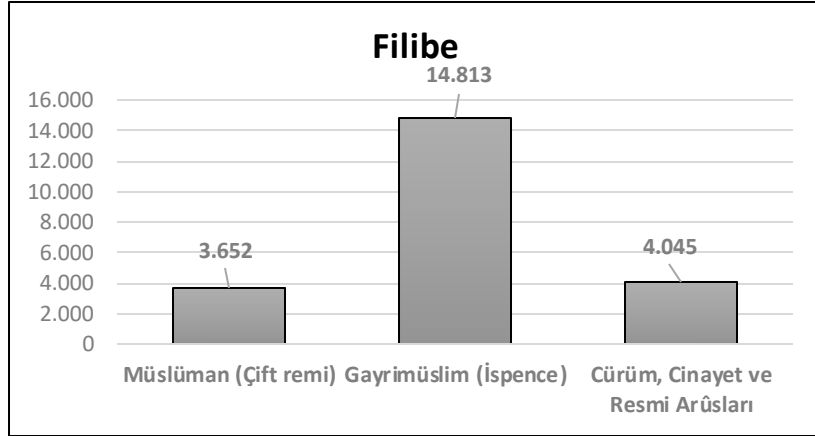
Topluluk Adı	Müslüman Cizye (akçe)	Gayrimüslim Cizye (akçe)	Cürüm, Cinayet, bâd-ı Hevâ ve Resmi Arûsları (akçe)	Hâsıl Akçe
Cemaat-i Boğa veled-i Nikola	770	2.162	610	3.542
Cemaat-i Kırço Der Karye-i Kırçma		225	45	270
Cemaat-i Teriki Veled-i Zervavya Tabi-i Kırçma		181	35	216
Cemaat-i İstasyon Veled-i Yanos Der Nahiye-i Rupça		175	35	210
Cemaat-i Hiristo Veled-i Papas Tabi-i Derjdede	66	2.018	410	2.494
Cemaat-i Batına	110	231	70	411
Cemaat-i Manol Veled-i Davut	22	906	185	1.113
Cemaat-i Dimo Veled-i Bazarlı	308	2.674	699	3.681
Cemaat-i Papaz-ı Dimo	242	906	235	1.383
Cemaat-i Kalodi Veled-i Baros		75	18	93
Cemaat-i Koca Burak - Cemaat-i Arabacı Abdo		275	55	330
Cemaat-i Paçan Veled-i Bayo an Sofya		175	35	210
Cemaat-i Yaramaz Veled-i Totor	726	1.075	1400	3.201
Cemaat-i Mervir Duka Veled-i Kasa	660	1.606	564	2.830
Cemaat-i Yarço veled-i Kalya		437	85	522
Toplam	2.904	13.121	4.481	20.506

1530 yılı tahrir kayıtları icmal defter olmasından dolayı sadece hane sayıları ve toplam hâsıl olan akçeye yer verilmiştir. Hane sayılarından ödenen vergiler belirlenerek geriye kalan meblağ cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi olarak kabul edilmiştir. Grafik 5'te yer verildiği gibi 1530 yılında Filibe'de 166 Müslüman haneden 3.652 akçe çift resmi, 23 bive (dul) olmak üzere 610 gayrimüslim haneden de 14.813 akçe ispenc olmak üzere toplam 18.465 akçe raiyet rüsümü vergisi alınmıştır. 4.045 akçe ise cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisidir. 1530 yılında Filibe'deki Kıptilerden toplam hâsıl olan 22.510 akçedir⁵. 1530 yılında 1523 yılına göre cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi yakın bir rakam olmakla birlikte, hane sayısındaki artıştan dolayı toplam vergide artış olmuştur.

⁵ 1530 yılı tahrir kayıtlarında Filibe iki kalemde yer almış olup, bu iki kalemdeki veriler birleştirilerek verilmiştir. Bkz. (BOA., TT.d. 370, 374).

Sonraki yıllara ait Filibe'deki Kıptilerinden alınan vergilerle ilgili 1695 yılında evrak adedi üzerinden alınan ücret bilgisi yer almaktadır. Buna göre Filibe ve Tatarpazarı Kıptilerinden birlikte kayıtları tutularak evrak adedi üzerinden bir ücret toplanmıştır. Buna göre Müslümanların 1900, gayrimüslimlerin 300 evrakından toplam 1.407.000 akçe evrak ücreti alınmıştır (Altınöz, 2013: 260).

Grafik 5: 1530 Yılında Filibe'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

3.2. Hasköy'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

1523 yılı tahrir kayıtlarında Hasköy'deki Kıptiler iki topluluk olarak yer almıştır. Tablo 6'da belirtildiği gibi 270 hane Müslüman Kıptilerden 5.940 akçe çift resmi, 2 hane bive (dul) olmak üzere 93 hane gayrimüslim Kıptiden ise 2.025 akçe ispenc vergisi alınmıştır. Hasköy'deki Kıptilerden 1.750 akçe cürüm ve cinayet vergisi alınmıştır. 1523 yılında Hasköy'deki Kıptilerden toplam 9.715 akçe toplanmıştır.

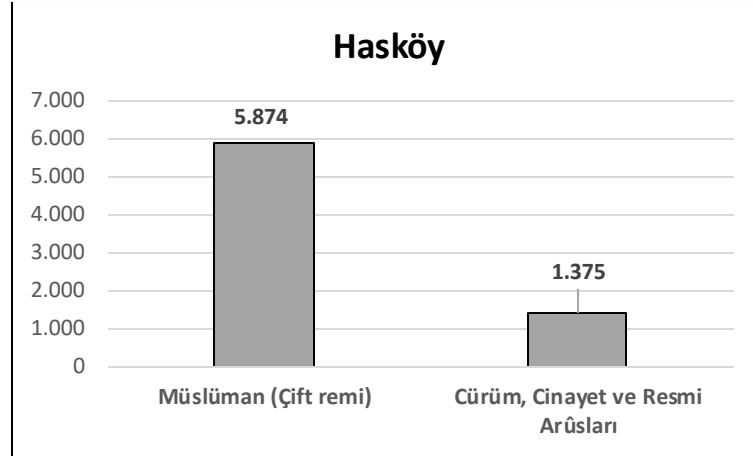
Tablo 6: 1523 Yılında Hasköy'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

Topluluk Adı	Müslüman Cizye (akçe)	Gayrimüslim Cizye (akçe)	Cürüm, Cinayet, bâd-ı Hevâ ve Resmi Arûsları (akçe)	Hâsıl Akçe
Cemaat-i Deli Musa bin Davera	5.918		1340	7.258
Cemaat-i Ayaloya, Şirmert ve Semko Der-Kaza-i Eski Zağra	22	2.025	410	2.457
Toplam	5.940	2.025	1.750	9.715

1530 yılı tahrir kayıtları icmal defter olmasından dolayı topluluk isimleri yer almamıştır. Burada sadece hane sayıları ve toplam hâsıl olan akçeye yer verilmiştir. Hane sayılarından ödenen vergiler belirlenerek geriye kalan meblağ cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi olarak kabul edilmiştir. Grafik 6'da yer verildiği gibi 1530 yılında Hasköy'deki ikisi bive olmak üzere 269 Müslüman haneden 5.874 akçe çift resmi vergisi alınmıştır. 1.375 akçe ise cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi olmak üzere Hasköy'deki Kıptilerden toplam hâsıl olan 7.249 akçedir (BOA., TT.d. 370, 374). 1530 yılında Müslüman hane sayısında iki azalma, gayrimüslim hane kaydı da yoktur.

1523 kayıtlarında göçer bir topluluk olan ve 81 haneden oluşan Ayaloya, Şirmert ve Semko topluluğunun bu bölgeden başka bir yere göç ettikleri tahmin edilmektedir. Bu topluluktan ispenc vergisi ile cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisinin alınmamış olması nedeniyle 1530 kayıtlarında toplam vergide bir azalma olmuştur. Sonraki yıllara ait Hasköy Kıptilerinden alınan vergilerle ilgili 1695 yılında evrak adedi üzerinden alınan ücret bilgisi yer almaktadır. Buna göre 708 Müslüman, 71 gayrimüslim evrakından 496.442 akçe evrak ücreti alınmıştır (Altınöz, 2013: 260).

Grafik 6: 1530 Yılında Hasköy'deki Kıptilerden Alınan Vergiler

SONUÇ

Rumeli'deki Kıptilerin yoğun olarak yaşadıkları yerler arasında Edirne'nin birbirine yakın coğrafi bölgede olan Filibe ve Hasköy kazaları da vardır. Bu çalışmada 120, 370 494, 729, 1001 numaralı tahrir kayıtları ve arşiv verileri dikkate alınarak Filibe ve Hasköy'deki Kıptilerin XVI-XVII. yüzyıldaki nüfusu ile sosyal-ekonomik durumları ortaya konulmuştur. Buna göre Müslüman ve gayrimüslim olarak yer alan Filibe merkezindeki Kıptilerin nüfusu genel nüfus içerisindeki oranı 1613 yılına kadar %2,5 ile %3,5 arasında olup, 1613 yılında bu oran %7,6'ya 1695 yılında ise %12,7'ye ulaşmıştır. Bu artışın farklı bölgelerden buraya yapılan göçten kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Kıptî nüfusun geneliyle ilgili ilk detaylı bilginin yer aldığı 1523 tahrir kayıtlarına göre, Filibe'deki Kıptiler on beş topluluk bünyesinde yer almıştır. Buradaki Kıptilerin 136 hanesi Müslüman, 538 hanesi gayrimüslim olup, toplam 674 hanede 3.370 Kıptî yaşamıştır. 1530 yılında Filibe'deki Kıptiler sayılarında 510 kişilik artış olmuştur. 1523 yılında Hasköy'deki Kıptiler ise iki topluluk bünyesinde yer almıştır. 272 hane Müslüman, 81 hane gayrimüslim olmak üzere toplam 353 hanede 1.765 Kıptî yaşamıştır. 1530 yılında Hasköy'deki Kıptilerin sayıları 1523 yılından farklılıklar göstermektedir. Buna göre, Müslüman hane sayısı üç azalmış, 81 hane olan gayrimüslimler ise yer almamıştır.

1523 yılında Filibe'de yaşayan Kıptilerin %21'i Müslüman %79'u gayrimüslim, %63'ü göçer ve %37'si ise yerleşik olarak yaşamıştır. Hasköy'de yaşayan Kıptilerin ise %77'i Müslüman %23'ü gayrimüslim, %77'si yerleşik %23'ü göçerdir.

Bu verilerden 1523 yılında Filibe'deki Kıptilerin çoğunluğu gayrimüslim ve göçer olduğu, Hasköy'deki Kıptilerin ise çoğunluğun Müslüman ve yerleşik hayata geçtikleri anlaşılmaktadır. 1523 yılında Filibe ve Hasköy'deki Kıptiler içerisinde bazı hanelerin misafir olarak buldukları ve bunların yakın kaza köylerinden geldikleri görülmektedir. Filibe ve Hasköy'deki Kıptiler için bazı lakaplar kullanılmıştır. Bu lakaplar, bazı topluluk isimlerinde de yer almakta olup bu lakaplar, geldikleri bölgeler ve fiziki özellikler ile uğraşlarını yansıtmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin genelinde bulunan Kıptiler gibi Filibe ve Hasköy'deki Kıptiler de bir zanaatla uğraşmıştır. Bu mesleklerden bazıları ise demirci, nalbant, bakırcı, kalburcu, kazancı, sepetçi, ayıcı değirmenci, arabacı, kasap, mumcu, bozacı, korucu, sıgırmaç, kuyumcu ve kalaycıdır. Filibe ve Hasköy'deki Kıptilerin bazıları vakıf ve mülklerde yerleşik olarak yaşamışlar bazıları da tarımsal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Söz konusu Kıptiler, bu mesleklerini devlete ait işlerde vergiden muaf olmak kaydıyla icra etmişlerdir.

Müslüman Kıptilerden 22 akçe çift remi, Müslüman olmayan Kıptilerden ise 25, dul haneden ise 6 akçe ispence remi alınmakta olup, 1523 yılı tahrir kayıtlarında Filibe'deki 139 hane Müslüman Kıptiden 3.146 akçe çift resmi alınmış olup üç bive (dul) hane ile birlikte 5 haneden vergi alınmamıştır. 568 hane gayrimüslim Kıptiden ise 13.121 akçe ispence vergisi alınmıştır. Ayrıca 4.481 akçe cürüm ve cinayet vergisi olmak üzere hâsıl olan toplam akçe 20.506'dır. 1530 yılında 1523 yılına göre cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi yakın bir rakam olmakla birlikte, hane sayısındaki artıştan dolayı toplam vergide artış olmuştur. 1523 yılında Hasköy'deki Kıptiler, biri Müslüman diğeri gayrimüslim olmak üzere iki topluluk olarak yer almıştır. 270 hane Müslüman Kıptilerden 5.940 akçe çift resmi, 93 hane gayrimüslimlerden ise 2.025 akçe ispence vergisi ve 1.750 akçe cürüm ve cinayet vergisi alınmıştır. 1523 yılında Hasköy'deki Kıptilerden alınan toplam akçe 9.715'tir. 1530 yılında Müslüman hane sayısı iki azalmış, gayrimüslim hane sayısı da yer almamıştır. 1523 kayıtlarında bu bölgede olan 81 haneden oluşan göçer bir topluluğun başka bir yere göç ettiği tahmin edilmektedir. Bu topluluktan ispence vergisi ile cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisinin alınmamış olması nedeniyle 1530 kayıtlarında toplam vergide bir azalma olmuştur.

Dönemin yazışmalarından her iki kazadaki Kıptilerle ilgili yaşanan sorunların başında vergilerin toplanması konusu gelmiştir. Devlet vergi toplama konusunda gösterdiği hassasiyeti fazla vergi alınmaması konusunda da göstermiş, durumu uygun olmayan Kıptilerden vergi almamıştır. Her iki kazadaki Kıptilerle ilgili bazı asayiş sorunları yaşanmıştır. Kıptilere karşı herhangi bir kötü davranış içerisinde bulunanlar yakalanarak cezalandırıldığı gibi, Kıpti toplumunun genel asayışı bozucu davranışlarına da izin verilmemiştir.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

5 Numaralı Mühimme Defteri, (2002). hüküm no: 295, Ankara: BOA. Yayınları.

BOA. (Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Name-i Hümayun Defterleri) A.DVNSMHHM.d., 112/702, 118/209, 131/82.

BOA., (Ali Emiri Mustafa II) AE.SMST. II, 81/8656, 25 Zilkade 1107 (26 Haziran 1696).

BOA., (Ali Emiri Mustafa III) AE.SMST. III, 137/13323, 19 Rebiülevvel 1135 (28 Aralık 1722).

BOA., (Cevdet Dahiliye) C.DH. 85/4217, 23 Şevval 1144 (19 Nisan 1732).

BOA., (Cevdet Nafia) C.NF. 52/2566, 29 Safer 1141 (4 Ekim 1728).

BOA., (Tapu Tahrir Defterleri) TT.d. 120, 370, 494, 729, 1001.

Diğer Kaynaklar

AKGÜNDÜZ, A. (1990). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, II. İstanbul: Fey Vakfi Yayınları.

ALTINÖZ, İ. (2013). Osmanlı Toplumunda Çingener, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BARKAN, Ö. L. (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, X, 1-26, İstanbul.

BARKAN, Ö. L. (1940). "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, II, 20-59, İstanbul.

DİNGEÇ, E. (2009). "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingener", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 33-46, Isparta.

DİNGEÇ, E. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Çingener ve Göç", VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı, II, 590, Ankara.

DİNGEÇ, E. (2021). "Romanlar (Kıptiler) ve Cizye: Silistre Kazası Örneği (1843)", Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2 (1), 35-56, Edirne.

DİNGEÇ, E. (2016). "XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingener, Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, Editörler, Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı.

DİNGEÇ, E. (2004). Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingener (XVI. Yüzyıl), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

DOĞRU, H. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellemler-Taycı Teşkilatı (XVI. ve XVII. Yüzyılda Sultanönü Sancağı) İstanbul: Eren Yayınları.

EMECEN, F. (1990). "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler, 142-156, İstanbul.

EVLİYA ÇELEBİ, (2006). Seyahatname, 3/2, Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

GÖKÇE, T. (2007). "1695 Tarihli Mufassal Avârz Defterine Göre Filibe Kazasında Nüfus ve Yerleşme Düzeni", Tarih İncelemeleri Dergisi, 22, 53-107, İzmir.

GÖKÇE, T. (2002). "Filibe Şehri Nüfusunun Dini ve Mesleki Özellikleri", XVI. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HALAÇOĞLU, Y. (1989). , "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", BELLETEN, 53, 637-678, Ankara.

İLHAN, M. M. (2006). "Mufassal Tahrir Defterlerindeki Adların Önemine Dair Bazı Örnekler", Tarih Araştırmaları Dergisi, 25(40) 41-58, Ankara.

İNALCIK, H. (1959). "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", Belleten, XXIII/92, 575-610, Ankara.

- KARA, N. (2005). XVI. Yüzyılda Filibe Kazası, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- KIEL, M., "Filibe", DİA., 13, İstanbul: TDV Yayınları.
- SAKOĞLU, N. (2017). Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- SEZGİN, İ. (2015). Osmanlı Romanları, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- ŞAHİN, İ. (1997). XV. ve XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatarpazarı'nın Nüfuz ve İskan Durumu, Türk Dünyası Araştırmaları, 48, 251- 253, İstanbul.
- ŞAHİN, İ. (1997). "Hasköy", DİA., 16, İstanbul: TDV Yayınları.
- ŞANLIER, S. (2014). Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingeneleri, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- ÜNAL, M. A. (2011). "Tahrir", Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul: Pradigma Yayınevi.